

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

SOSYOLOJİ VE SANAT-EDEBİYAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Ertan EĞRİBEL

Özet: Sosyoloji, toplumsal sorunlar ve bunların çözümleri, kimlikleri konusunda farkındalık yaratma çabasıdır. Sosyolojiden önce geleneksel dünya görüşleri, sanat, edebiyat, bilim, din, dil, tarih gibi çeşitli farkındalık biçimleri vardı. Sosyolojinin ortaya çıkışıyla birlikte, geleneksel toplum fikri ortadan kalkmamıştır. Bu bağlamda, çeşitli bilinç biçimleri arasındaki farklılıklara ve ortak noktalara değinmek gerekir. Bu anlamda bu çalışmada sosyoloji ve sanat-edebiyat ilişkisi bu yönüyle açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sanat, Edebiyat.

ON THE RELATIONSHIP OF SOCIOLOGY AND ART-LITERATURE

Ertan EĞRİBEL

Abstract: Sociology is an effort to raise awareness on social problems and their solutions, identities. Before sociology, there were various forms of awareness such as traditional world views, art, literature, science, religion, language, history. With the advent of sociology, the traditional idea of society has not disappeared. In this respect, it is necessary to mention the differences between the various forms of consciousness as well as the commonalities. In this sense, in this study, it will be tried to explain the relationship between sociology and art-literature from this aspect.

Keywords: Sociology, Art, Literature.

SOSYOLOJİ VE SANAT-EDEBİYAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Ertan EĞRİBEL

Sosyoloji toplum sorunları ve çözümleri, kimlikleri üzerine bir bilinçlenme çabasıdır. Sosyoloji genç bir bilimdir. Kendisine konu aldığı sorunlar XIX. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir toplum modeli ve örgütlenmesiyle ilişkilidir. Sosyoloji önce eski düzen ve dünya görüşünden bağımsızlaşmak istemiştir. Kendisini yeni bir dünya görüşü ve bilinçlenme olarak tanıtmıştır. Ancak sosyoloji öncesinde toplumların kimlikleri üzerinde bilinçsiz veya etkisiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyoloji öncesinde geleneksel dünya görüşleri, sanat, edebiyat, bilim, din, dil, tarih gibi çeşitli bilinçlenme biçimleri söz konusudur. Sosyolojinin ortaya çıkışıyla geleneksel toplum düşüncesi ortadan kalkmamıştır. Bu açıdan çeşitli bilinç biçimleri arasında farklılıklar yanında ortaklıklardan da söz etmek gerekir. Sosyoloji ile sanat-edebiyat ilişkisine bu yönüyle bir açıklama getirmeye çalışacağız.

Sosyolojiye XIX. yüzyılda bilim kimliğini kazandıran olay konusu olan toplum olaylarının hiç birini dışarda bırakmadan bütünsel düzeyde ele alınmasıdır. Sosyoloji ile geleneksel düşünce ve bilim anlayışı büyük bir değişikliğe uğramıştır. Buna karşılık sosyolojinin denetleyemediği, açıklamada yetersiz, etkisiz kaldığı çeşitli alanlarda, boşluklarda geleneksel dünya görüşü geçerliliğini sürdürmektedir. Sosyolojinin konusu olan toplum üzerinde tam bir denetimi yoktur. Sanat-edebiyatın yeni dönemde büyük bir canlılık ve dinamizm kazanması da aynı nedenledir. Sosyolojinin bu bilgileri reddetmesi, dışlaması için bir neden yoktur. Geleneksel dünya görüşünün egemenliği söz konusu olmadan eski bilgiler gündelik yaşam içinde varlığını korumaktadır. En azından bilim düzeyinde yeni bir açıklama ve çözüm söz konusu olana kadar bu bilgiler de toplum yaşamında etkilidir.

Sosyoloji bilim olarak ortaya çıktığı dönemden bugüne, (konusu olan toplumla ilgili bilgilere bütünüyle egemen değildir.) Kendi konusu olan toplumu anlamada, denetlemede, etkilemede zaaf içindedir. Sosyoloji çeşitli bilinç biçimleriyle kurduğu ilişki ile bu zaafını aşmaya çalışmaktadır. Sanat-edebiyattan da bu yönde yararlanma çabası içindedir. Bu ilişki tek yönlü değildir. XIX. yüzyılda yeni toplum örgütlenmesiyle sanat-edebiyat alanında deği-

şiklikler ortaya çıkmıştır. Sanat-edebiyat düzeyinde de karşılaşılan sorunlar, varlıklarını ve başarılarını tartışmaya açmadan sosyoloji aracılığıyla aşılma-ya/açıklanmaya çalışılmaktadır.

Sanat-edebiyat bir bilinçlenme biçimi ve aynı zamanda özel bilgiler alanıdır. Bu bilgiler gündelik yaşamda kendi deneyimlerimizle veya bilim aracılığıyla elde edeceğimiz bilgilerden önemli ölçüde farklıdır. Bu nedenle sanatçılar, edebiyatçılar sıradan insanlar olmaktan çıkmaktadır. Daha uygarlığın ilk başlangıcından itibaren sanat-edebiyat ile uğraşanlar sıradan kişilerden ayrılmaktadır. Sanat-edebiyat ile uğraşmanın ayrı bir yetenek, yaratıcılık, bilgi, duyarlılık, beceri gerektirdiğinin söylenmesi bu nedenledir. Sanat-edebiyatın dili, üslubu, getirdiği bilgi ve bilinçlenme, gerçeğin bazı ayrıcalıklı, üstün, özel kişilere kendilerine göstermeleri biçimindedir. En azından yönetici-devletin sanatı bu yönleriyle yönetilen-toplum sanatından ayrılmakta, sanatta iki ayrı düzeyden söz edilmektedir. Sosyoloji, toplumun bilimi, toplum bilgisi/bilinci olma iddiasına rağmen, çalışmalarını giderek toplum üstü, koşullar üstü, uzmanca, ayrıcalıklı bir konu olarak tanıtmakta, açıklamalarına üstünlük vermekte, ayrıcalık kazandırmaktadır. Bu yönüyle de sosyoloji ile geleneksel bilinç biçimleri ve sanat-edebiyat arasında bir ilişki söz konusudur.

Sanat-edebiyatın sosyoloji üzerinde etkisi iki biçimdedir. Bu etki olumlu-olumsuz iki özellik biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Önce sosyoloji hala bütün toplumsallaşma amacına karşılık ayrıcalıklı, uzman belli kişilerin uğraşı biçimindedir. Sosyoloji bilim olarak eksiklik ve yetersizliklerden kaynaklanan nedenlerle eski uzmanlık anlayışının bütünüyle dışına çıkamamıştır. Bunun yanında yeni ilişki ve koşullar, sorunlar nedeniyle sosyoloji ve sanat kuramları birlikte gelişmiştir. Sosyoloji ve sanat-edebiyat birbirlerinin getirdiği bilgilerden ve kuramlardan yararlanarak yeni bir açıklamaya ulaşmaya, etkili olmaya çalışmaktadırlar. Sosyoloji, sanat-edebiyat ile ilişkisiyle konusu olan toplum olayları üzerinde bir açıklama ve denetim sağlamak istemiştir. Ayrıca bu ilişki ile yeni bir bilim olarak kabul görmek istemektedir. Sanat-edebiyatın kaygısı da farklı değildir. Sosyoloji ile kurduğu ilişki sayesinde hem yeni bilgiler edinmekte hem de daha geniş bir etki alanı kazanmak istemektedir.

Sosyoloji-edebiyat ilişkisi yanında bilim-edebiyat ilişkisi de açıklanmaya muhtaçtır. Edebiyat eserleri ve bilgilerinin çeşitli toplum bilimlerinin konusu olması yanında, aynı zamanda edebiyatın kendisinin de edebiyat bilimi olarak araştırma ve uzmanlık alanıdır. Bilim olarak edebiyat dil ile sınırlı teknik bir konu değildir. Esas öne çıkan dilin ve edebiyatın serüvenidir. Bu serüven diğer toplum bilimlerinin de yararlanacağı biçimde toplum düşüncesi ve tarihi ile ilişkili kuramsal düzeyde belli tasnif ve ayrımların ortaya çıkmasına destek olmaktadır. Bunun yanında, toplumlararası ilişki ve sorunlarda belli bir taraf olarak tutum almayı da belirtmektedir. Bu nedenle eğitimde kişi-

SOSYOLOJİ VE SANAT-EDEBİYAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE

sel düzeyde sanat-edebiyata olan ilgi zorunlu tutulmasa da söz gelişi Türk edebiyatı hakkında hakkındaki bütünsel görüşümüzün ve tavrımızın olması zorunlu görülmektedir. Bilimsel eğitim ve öğretimin her aşamasında, çeşitli, farklı uzmanlık alanlarında bile edebiyatın zorunlu ders olması rastlantı değildir.

Sanat-edebiyat ile bilim arasındaki ilişki sosyoloji ile sınırlı değildir. Tarihten siyaset bilimine, arkeolojiden sanat tarihine, Doğu ve Batı dillerinden iletişime çeşitli toplum bilimlerinin sanat-edebiyat ile ilişkisi bilinmektedir. Buna karşılık adeta bir utangaçlıkla bu ilişki yöntem açısından bir yetersizliğin ifadesi, zaaf olarak görüldüğü için küçümsenmekte, çeşitli toplum bilimleri arasında bir ortaklık ve bütünlükten uzmanlık adına kaçınılmaktadır. Sorunlar ve bakış açısı temelinde bir bütünlük kurulmamaktadır. Sanat-edebiyat ile toplum bilimleri arasındaki ilişki ortak bir görüş ve sorun temelinde ele alınmadığı için işbirliğine dayalı bir birikim ve literatürün oluşması da mümkün olmamıştır.

Sosyoloji başlangıçtan itibaren çeşitli toplum bilimleri veya bilgi biçimleri ile ilişkisi vardır. Ancak sosyolojinin sanat-edebiyatla diğer toplum bilimleri ile ilişkisinden, söz gelişi iktisat, hukuk disiplinlerine olan ilgisinden ayrı özellikler göstermektedir. Sanat-edebiyatın sosyolojiye olan ilgisi için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Sosyoloji-edebiyat ilişkisinin ötesinde bizim esas üzerinde durmak istediğimiz bir diğer konu sosyoloji ile roman arasındaki ilişkidir. Bu ilişki sosyoloji-edebiyat ilişkisi ve sorunlarını daha iyi anlamamıza ve değerlendirmemize izin verecektir. XIX. yüzyılda Batı ele geçirmiş olduğu üstünlükle ve geçmiş deneyimlerinin de verdiği bilinçle toplum olayları ve sorunları üzerinde etkili olma çabasındadır. Artık soyut felsefi, dini açıklamalar yerine bütünsel, sistematik, kurallı, toplumun kendi yaşam deneyi içinde edinebileceği, öğreneceği bilgiler önemli hale gelmiştir. Bu bilgiler aracılığıyla toplum kendi kaderi üzerinde etkili olmak istemektedir. XIX. yüzyılda sosyolojinin ve romanın ortaya çıkışı da bir başka nedenle değildir. Her ikisi de yeni toplum örgütlenmesinin, toplumun etkinlik kazanmasının bir ürünüdür. XIX. yüzyılda Batı'da geleneksel düzen tasfiye edilmiştir ancak yeni düzen de işleyişi sırasında hem yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hem toplum içinde, hem de toplumlar arasında yeni çelişki ve çatışmalar söz konusudur. Arayış çabası, bitmiş, tamamlanmış değildir. Sosyoloji ve roman bu yeni arayış çabası içinde etkinlik ve güç kazanmıştır.

Sosyoloji XIX. yüzyıl bilimidir. (Modern dünya görüşünün gündeme gelmesinde de ayrı bir yeri vardır.) Geleneksel dünya görüşü ve düşünce ile bağlarını kesme iddiasındadır. Ancak sosyoloji bugün bile kendine bağlı ortak bir düşünce geleneği oluşturabilmiş değildir. Çeşitli sosyoloji anlayışları birbirlerini reddetmeden birlikte varlığını sürdürmektedir. XIX. yüzyılda Batı'da yeni bir bilim olarak sosyolojinin gündeme geldiği dönemde sanat-e-

debiyat düzeyinde de yeni bir tür olan roman ortaya çıkmıştır. Roman, eski sanat-edebiyat anlayışı ile bağlarını koparmadan, kendine bağlı (sadece Batı ile de sınırlı olmayan, Batı-dışı toplumları da kapsayan) bir roman geleneği yaratmayı başarabilmiştir. Geniş halk kitleleriyle ilişkisinde (sosyolojiye göre) daha çok ortaklık ve etkinlik sağlamıştır. Romanın toplum ile kurduğu bağ, geniş kitleler tarafından kolaylıkla benimsenmesi (sosyoloji açısından) ilgi ile karşılanmıştır.

Bir sanat-edebiyat biçimi olarak roman, XIX. yüzyılda (yeni koşulların, yeni ilişkilerin bir ürünü olarak) kendi varlığını tartışmasız kabul ettirmiş durumdadır. Ayrıca bütün yeniliğine karşın geleneksel düşünce ve alışkanlıklarını da dışta bırakmış değildir. Bu yönüyle farklı çözümlere ve açıklamalara bağlı olarak, Batı romanı, Doğu romanı, Rus Romanı, Türk Romanı gibi çeşitli roman geleneklerinden de söz edilebilmiştir. Sosyoloji roman ile kurduğu ilişkiyle hem toplum ile bağ kurma, hem de bilim ve toplum düzeyinde kendini temellendirme (görüşlerini toplumsallaştırabilme) çabasında başarılı olmuş bir örnekten faydalanma imkanı sağlayacaktır.

Sanat-edebiyat düzeyinde roman toplumsal çelişki ve çatışmalardan beslenmektedir. Toplumsallaşmanın, toplum düşüncesinin kaynağı da aynı yerden gelmektedir. İnsan toplum gerçeği ile kendi pratiği içinde ilişki kurduğu gibi bilincini de kendi pratiği içinde edinmektedir. Toplum ilişkilerinin ve etkinliğinin düşüncede yansımaları ölü, soyut, hareketten yoksun, çelişmesiz bir tarzda değildir. Çelişki ve çatışmalardan, onların çözümünden doğan sonsuz bir hareket, değişim süreci belli bir bilinci ve tutum almayı gerekli kılmaktadır. İnsanın toplumsal gerçek ile ilişkisi veya dünya görüşü kendi sosyal deneyimiyle/pratiğiyle ve koşullarla sınırlıdır. Bu verili gerçeği ve sınırlılığını zorlamada, aşmada sanat-edebiyatın, sanatçıların özel bir yeri vardır. Sanat-edebiyat aracılığıyla, biçimin de verdiği imkanlara dayanarak, verili gerçeğin, koşulların dışına çıkmak, tartışmak mümkün olmaktadır. Bilimin olduğu gibi sanat-edebiyatın da kaynağı kendiliğinden, doğrudan elde edilemeyen çözümle ilgilidir.

Bilim ile sanat-edebiyat arasında farklılık olmuş olsa bile bu iki, farklı sonuç çıkarma biçiminde değildir. Bu ikisi arasında farklılıkları, çelişkileri gidermeye çalışarak gerçek bilgisine dönüştürme yolunda bir çaba vardır. Yöntem açısından bilinen bir örnekten yola çıkarsak suya batırılan çubuğun hem düz, hem kırılmış farklı iki görüntüsünden yola çıkarak iki farklı sonuca varmak yerine bu iki görüntü arasındaki çelişkiyi gidermeye çalışma gayreti söz konusudur. Elde edilen bilginin herkes tarafından kendi pratiğinde sınanması, doğrulanması genel kavramlaştırmalara ve tutumlara da izin vermiştir. Sosyoloji ile sanat-edebiyat gerçeği arasında çelişki varsa bu çelişkinin giderilmesiyle toplumsal gerçeklik üzerinde (daha önce bilmediğimiz) yeni bir bilgi edinmek, etkili olmak mümkün olmaktadır. Toplum kimliği ve so-

runlarının anlaşılması, gerçekliğin bilgisi, öngörünüyle sınırlı kalmadığı için çelişki ve çatışmalar içinde edinilmekte, doğruluğu, çözümü yine bu ilişkiler içinde sınanmaktadır.

Sosyolojinin kendini bir bilim olarak kabul ettirmesinde, benimsenmesinde, etkinlik kazanmasında sanat-edebiyat özelde roman ile ilişkisi önemli bir rol oynamıştır. (Bunun yanında sosyoloji-edebiyat ilişkisinin sağladığı diğer bir imkan yöntem ile ilişkilidir. Sosyolojide toplum üzerinde elde edilen bilgilerin, görüşlerin doğa bilimlerinde olduğu gibi sınanması mümkün değildir. Toplumunu kobay olarak kullanmak mümkün olmadığı gibi her deney sonrası toplumun da belli bir deneyimi söz konusu olduğu için anı yöntem her seferinde aynı sonucu vermemektedir. Sosyoloji roman ile kurduğu ilişki sayesinde belli görüşlerin ve uygulamanın romanda hangi sonuçlar verdiğini görmektedir. farklı bakış açısı ve deneylerin ürünü olduğu için aynı konuyu almış olsa bile her yazarın bakışı ve ortaya çıkardığı roman farklı olmaktadır.

Yeni bir tür olan romanın geniş toplum kesimleri tarafından benimsenmesi, sahip çıkılması (toplumunu konu eden, toplumla ilişkili bir bilim olma iddiasıyla ortaya çıkan) sosyolojinin de bilim düzeyinde toplumca benimsenmesinin mümkün olduğunu göstermiştir. Türkiye’de de benzer bir durum söz konusudur. Türkiye’de de XIX. yüzyılda devletin yaptığı Batıcılışma siyasi seçimiyle birlikte yeni dünya görüşünün aktarımı veya oluşturulması ve yaygınlaştırılması gündeme geldiğinde sosyoloji ve romandan yararlanılmaya çalışılmıştır. Yeni bir bilim olan sosyolojinin ve yeni bir sanat-edebiyat türü olan romanın, aynı anda, bir gecikmeye uğramadan, Türkiye’de benimsenmesi rastlantı değildir.

Türkiye’de sosyoloji ve roman Osmanlı yenileşmesinin, yönetimin ve yeni kadroların yaptığı siyasi seçimin bir uzantısı biçimindedir. Batı sanatının benimsenmesinde ve uygulamada diğer sanat dalları açısından, söz geliş müzikte, resimde önemli bir başarıdan söz edilemezken roman alanında önemli yazarlarımızdan söz edilmesi bu açıdan ilgi çekicidir. Verili gerçek ile bunun getirdiği sınırlılığı/çelişkiyi aşma çabası başlangıçta sanat-edebiyatın, dilin gerçekliği içinde ortaya çıkar. Gerçeklik kendisini bize görüntüde (yüzeysel olarak) vermiş olsaydı sanat-edebiyata ve bilimsel bir bilince/gerçeğe de ihtiyaç duyulmazdı. Sıradan bilgilerin edebiyat-dışı veya bilim-dışı sayılması bu nedenledir. Bilimin açıklamada, denetlemede yetersiz kaldığı ilişki ve olaylar çeşitli bilinç biçimleri içinde kapsanmaya çalışılmıştır. Gerçekliği üzerinde tartışmaya gerek olmayan bilgiler sıradan bilgiler olarak toplumsallaşmıştır.

Türk toplum ve tarihi ile Türk edebiyatının çeşitli evreleri birbiriyle içiçe gelişmiştir. XIX. yüzyılda Türk toplum ve tarihinde olduğu gibi edebiyatımızda da yeni bir dönem söz konusudur. Yenileşme, modernleşme, Batılılaşma olarak adlandırılan son iki yüzyıllık dönemde beklenen başarılar elde edilmemiştir. Buna karşın XIX. yüzyılda yaptığımız bu seçim günümüz konu

ve sorunlarını hala belirlemeye devam etmektedir. Türkiye’de sosyoloji ve roman veya Batılaşma Dönemi/Yeni Türk edebiyatı da bu seçimin doğrudan bir ürünüdür. Türkiye’de, Batı kaynaklı olmasına ve belli sınırlılıklarına karşılık son dönem edebiyatı toplu ve tarihimize özgü sorunlarla ilişki kurma başarısı göstermiştir. “Türk edebiyatı” ve “Türk romanı” deyimini bu nedenle yadırganmamaktadır. Bu deyim en azından Türk edebiyatında XIX. yüzyılda yeni bir dönemden söz edilmesine karşılık bir süreklilik sağlayabildiğimizi göstermektedir. Türk toplum ve tarihi bütünlüğü içinde kendi sözümüzü söyleme çabası içinde olduğumuzun da kanıtını oluşturmaktadır. Türk sosyolojisi deyiminin de ortaya çıkması aynı gelişmenin bir ürünüdür. Türkiye’de yeni dönem edebiyatı ile sosyoloji birbiriyle ilişkili gelişmiştir. Ayrıca Türk toplum ve tarihinin dönemlendirmesinde edebiyatçılarımızın yaptığı tasnif ve ayırım tarihçilerimiz ve sosyologlarımız tarafından da benimsenmiştir.

Türk edebiyatından ve romanından söz edilmesi kişisel düzeyde de olsa toplum ve tarih özelliklerimizi gündeme getirmede, açıklama ve tartışmada bir başarıdan söz etmemize izin vermektedir. Bu nedenle Türkiye’de sosyologlar, sosyolojimizin pek çok temel konusunu ele almada, anlama ve açıklamada Türk romandan faydalanmaya çalışmışlardır. Söz gelişisi sosyolojimizin temel konularından biri olan Batılaşma konusu romanlar aracılığıyla izlenmeye çalışılmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Türkçülük, milliyetçilik, kurtuluş savaşı, devrimler, aydın-toplum ayrımı, yoksulluk, köy, şehirleşme, gecekondulaşma, muhafazakarlık, kimlik, bozulma, çözülme gibi pek çok konu edebiyat üzerinden tartışılmıştır. Bunun yanında Batıcı yeni siyasetin beklenen sonuçları vermemesi sonucunda geleneksel toplum düşüncesi ve tarihi ile yeni bir ilişki kurmak önem ve anlam kazanmıştır.

Türkiye’de sosyoloji-edebiyat ilişkisini elbette tek yönlü olarak görmek gerekir. Edebiyatçılarımız da baştan itibaren sosyolojiye ilgi duymuş, Batı sosyolojisinin veya Türk sosyologlarının getirdiği açıklamalardan faydalanmaya çalışmışlardır. Bu kimi zaman olumsuz bir biçimde çeşitli sosyoloji kuram ve açıklamalarının kalıp, şablon, reçete halinde edebiyatta, romanda kullanılması biçimindedir. Bu, sanat-edebiyatımızı da kısırlaştırmıştır. Ancak bunun ötesinde bu kalıplara uymayan veya bu kalıpları zorlayarak yeni bilgi ve açıklamalar getiren romancılarımız da vardır. Edebiyatçılarımız Türk toplum düşüncesine ve sosyolojimize olumlu katkılar yapmışlardır. Kemal Tahir bu açıdan müstesna bir yerdedir. Geleneksel dünya görüşü veya Türk toplum tarihiyle ilişki kurma çabasında sadece Türk edebiyatı üzerinde değil, aynı zamanda Türk sosyolojisi üzerinde de etkili olmuştur.

Türkiye’de sosyoloji ile edebiyat birbirlerinin getirdiği bilgilerden faydalanmıştır. Ayrıca Türk toplum düşüncesi ve sosyoloji-edebiyat açısından özel bir ilişkiden söz etmek gerekir. Türkiye’de Batıcılılaşma sonrası sosyoloji dü-

zeyinde gündeme gelen pek çok çözüm önerisi, Türkçülükten, İslamcılığa, Batılaşma veya çağdaşlaşmadan Doğu-Batı farklılığına kadar pek çok konu ve önerinin oluşturulması, yaygınlık kazanmasında edebiyatçıların çok özel bir yeri ve rolü vardır. Namık Kemal'den Teyfik Fikret'e, Şinasi'den Yahya Kemal'e, Mehmet Akif Ersoy'dan Tanpınar'a bu yönde bir süreklilik vardır. Bu edebiyatçılarımız aynı zamanda düşünür kimlikleriyle de tanınmaktadır. Bunun yanında sosyologlarımız da kendi görüşlerini yaygınlaştırmak için veya bu çabadan bağımsız olarak edebiyata ilgi duymuşlardır. Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken, Cahit Tanyol, Emre Kongar gibi pek çok sosyoloğumuz amatör bir ilgi olmanın ötesinde edebiyatla da uğraşmışlardır. Sanatçı kimlikleri öne çıkmış olmasa da sanat-edebiyatın gücüne duydukları inanç ve ilgileri açıktır.

Türkiye'de sosyoloji-edebiyat ilişkisi çok yönlü bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojimizin XIX. yüzyıl öncesi Türk toplum düşüncesiyle ve kimliği ile ilişki kurmasında edebiyatçılarımızın özel bir yeri vardır. Ancak bundan kurumsal düzeyde toplum sorunlarının anlaşılması ve çözümü ile ilgili gerekli sonuçlar çıkarılamamıştır.

Türk toplum tarihi ile Türk edebiyatının birlikte serüveni Türk toplum kimliğinin/bilincinin toplumlar arası ilişkilere bağlı olarak geliştiğinin bir kanıtıdır. Türk toplumu kendi sözüne, kimliğine Türk toplum düşüncesi ve özelde Türk edebiyatı ile sahip çıkmıştır. Türk toplum tarihi ve edebiyatı insanlığın gelişmesine, zenginleşmesine de katkıda bulunmuştur. Türk toplum tarihinin geleceğe taşınmasında ve geliştirilmesinde Türk edebiyatının özel bir yeri vardır. Sosyolojimizden beklenen bu zenginliğe ve mirasa sahip çıkarak günümüz sorunlarının açıklanması ve değerlendirilmesinde etkili olmasıdır. Türkiye Batılaşma seçiminden bu yana yeni bir çaba içindedir. Yeni bir yön verilmek istenen toplumumuz eski bilgi ve düşünce kaynaklarından koparılmıştır. Bu dönemde gündeme gelen sosyoloji eski toplum düşüncesi ile ilişki kurmadığı gibi kendisine bağlı yeni bir düşünce geleneği de yaratamamıştır. Yapılan yeni seçimin geçerliliği, tüm toplumumuzun seçimiyle kesişip kesişmediği halen tartışmalıdır. Bu durumda çeşitli toplum güçlerinin veya kişilerin soru sorma, gerçeği araştırma çabası ortaya çıkmıştır. Bu çabada sanat-edebiyat yanında sosyolojimiz de en önemli araçtır. Her ikisi de herkesin bu çabaya katılmasına, özgürce soru sormasına, değerlendirme yapmasına, sözünü söylemesine alabildiğince açıktır. Edebiyatın ve sosyolojinin uzmanca, kişisel bir çaba olmanın ötesinde, taşıdığı gücün üstünde bir güce ulaşması, etkinliği, yaygınlığı, yeni görüşlere açıklığı bu nedenledir.

Türkiye 1960'lı yıllardan başlayarak 1980'li yıllara kadar olan dönemde yeni arayışlara uygun bir biçimde geleneksel toplum düşüncesi ve siyasetine ilgi duymaya başlanmıştır. Söz konusu dönemde geçmiş ile kopukluğun giderilmesi ve günün sorunları üzerinde etkili olma çabası içinde eylemin çeki-

ciliğine ve şiddete dönüşmesine karşın sosyoloji ve sanat-edebiyat toplumun arayış çabasına cevap vererek büyük bir güç kazanmıştır. Türkiye’de sosyoloji ve sanat-edebiyatın bütünleştiği ve birbirini zenginleştirdiği bu dönem bir darbeyle son bulmuştur. Günümüze kadar gelen yeni bir dizi darbeler ile 1960-1980 döneminin birikimine sahip çıkılması, toplumca takip edilmesi ve ulaşılmasının önüne set çekildi. Yeni dönemde üniversiteler yeniden biçimlendirilerek arayış suç sayılmış, yerine yeni bilgilendirme biçimleri geçirilmiştir. Fotokopi, kopyala-yapıştır yöntemi, televizyon, basın ve internetin renkliliği ve çeşitliliği yeni çağın ve iletişimin bir gereği olarak tanıtılmıştır. Böylece sosyolojinin, sanat edebiyatın seçim yapma, soru sorma, kurcalama, savunulan görüşlere müdahale etme, karşılaştırma, değerlendirme, yeni kaynaklara yönelme çabası yerine, bireysel düzeyde ve pasif bir biçimde katılmaya izin veren verili düzen ve ilişkilere kaynaşmayı, uyumu öneren veya düzen üzerinde etkisiz, marj-dışı bir uyumsuzluğu yücelten yeni bilgi biçimleri öne çıkacaktır. Sosyoloji ve sanat-edebiyatın yeni yönelişi de bunu desteklemek ve ortak olmak yönündedir. Günümüzde Batı bu arayışın bitmesinden memnundur. Sanat-edebiyat yanında sosyolojinin de arayış ve sözünü tüketmiş görünmesi bu nedenledir.

Günümüzde Batı sosyolojisi ve sanat-edebiyat anlayışı, arayışı bitmiş durumdadır. Batı sanat-edebiyatı, sosyoloji öğüt ve önerileri, yeni bilgi biçimleri, Doğu’ya siyasi, iktisadi, toplumsal, kültürel tahribat ve çöküntüden başka bir şey vermemiştir. Batı toplumları da arayışın bitmesinden etkilenmekte, toplumsalın çözülmesi ve siyasi temsilin yitirilmesi, tahribi yeni sorunlara neden olmaktadır. Yaptığımız siyasi seçimle biçimlenen, giderek edilgen bir biçimde olayların akışına kapılarak kendiliğinden-teslimiyete dönüşen son dönemde ortaya çıkan bütün olumsuzluklara rağmen karamsar olmamak gerekir. Türkiye’nin Batılılaşma serüveni içinde sosyolojimiz ve edebiyatımızda sıkışmışlık ve açmazın olduğu çeşitli dönemlerde kişisel düzeyde de nasıl bir başlarına, kimseye aldırmadan, kendi işine-gücüne bakarak, yılgınlığa kapılmadan çabalarını sürdürdüklerinin örnekleriyle doludur. Toplumların açmazla karşılaştıkları, bunaldıkları dönemlerde (belli deneylerin ve bilgileri aktarması nedeniyle) edebiyat ve sosyoloji kişisel gücü ve becerileri beklenmedik bir biçimde toplumsal güce dönüştürmede en önemli araç olabilmektedir. Geçmişte bunun örneklerini bulmak zor değildir. Günümüzde de Türk edebiyatında ve sosyolojisinde Kemal Tahir ve Baykan Sezer etkisi böyle bir gücü belirtmektedir. Bunun nasıl değerlendirileceği, harcanıp, harcanmayacağı ise soru konusu olmaya devam etmektedir.